

CERCION LINDENII SELYS 1840 (INSECTA, ODONATA) WEER IN LIMBURG GEVONDEN

J.T. HERMANS, Hertestraat 21, Linne

Cercion lindenii is in Nederland een zeldzame libellessoort. Vondsten van deze waterjuffer zijn vooral bekend uit de zuidelijke provincies (GEIJSKES & VAN TOL, 1983). *Cercion lindenii* behoort tot de groep van de blauw-zwart gekleurde waterjuffers (fam. Coenagrionidae), die allemaal nogal op elkaar lijken. Ze komt vaak tesamen voor met andere soorten uit de familie der Coenagrionidae en wordt daardoor misschien in het veld niet altijd goed herkend.

In deze bijdrage wordt o.a. aandacht besteed aan bruikbare veldkenmerken en enkele oecologische aspecten. Uitgaande van het Europese areaal wordt de Nederlandse verspreiding van *Cercion* besproken. Speciale aandacht wordt besteed aan de recent ontdekte Limburgse vindplaatsen.

VELDKENMERKEN

Cercion lindenii lijkt op een aantal blauwe Coenagrion-soorten. Door sommige auteurs (o.a. AGUESSE, 1968; CONCI & NIELSEN, 1956) wordt deze libelle daarom tot het genus *Coenagrion* gerekend. Toch wijkt *Cercion* door enkele kenmerken af van de overige Coenagrion-soorten. Verder vertoont ze grote overeenkomst met Aziatische *Cercion*-soorten, zodat ze door de meeste auteurs nu wordt ingedeeld bij het genus *Cercion* (ASKEW, 1988; DOMMANGET, 1987; GEIJSKES & VAN TOL, 1983). *Cercion lindenii* is, vergeleken met andere blauwe waterjuffers, een vrij forse soort (fig. 1 en 2).

De mannetjes zijn licht- tot azuurblauw van kleur. Opvallend zijn de donkerblauwe ogen. Een ander karakteristiek kenmerk voor de mannetjes zijn de grote, zwak naar binnen gebogen haakvormige appendices superiores (fig. 2). Deze appendices superiores zijn even lang als segment tien. Hieraan dankt deze soort de franse naam l'Agrion à longs cercoïdes. De appendices inferiores zijn stomp en erg klein.

Een tweede bruikbaar veldkenmerk is de zwarte tekening op het tweede segment van het achterlijf. Bij het mannetje lijkt de zwarte figuur op een bokaal of beker (de duitse benaming voor deze soort is dan ook Pokal-Azurjungfer!). De segmenten drie tot en met zes laten speervormig getekende figuren zien. De wijfjes van *Cercion lindenii* hebben

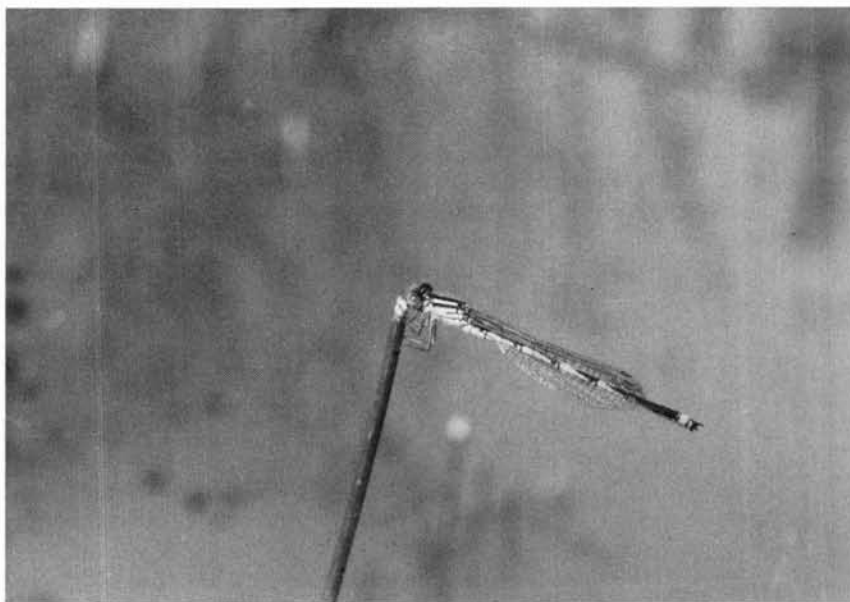
eveneens markante kleuren. Het borststuk, de basis en het uiteinde van het achterlijf zijn heldergroen; de zijkanen van de segmenten vier tot en met zes helderblauw. Typisch bij de wijfjes is ook de smal driehoekige achterrand van de prothorax, die slechts een kleine zwak gebogen middenlob bezit. De wijfjes hebben geen vulvaardoorn. Opvallend bij *Cercion* is ook het ontbreken van de postoculaire vlekken. Zijn deze vlekken wel aanwezig, dan

zijn ze nooit groot en rond, maar gereduceerd tot streepjes.

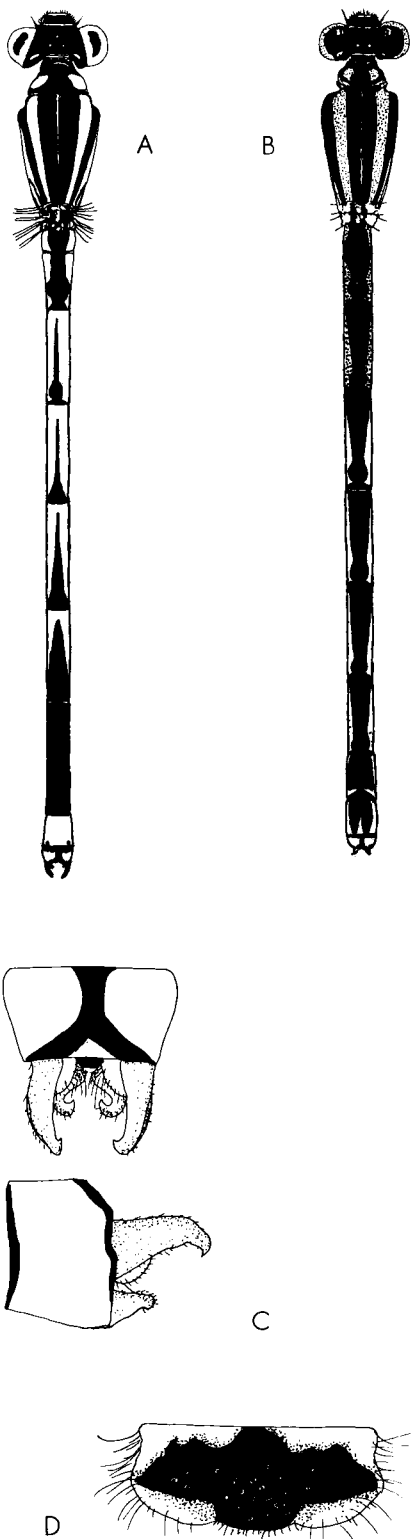
In het veld kan men *Cercion lindenii* op het spoor komen door o.a. attent te zijn op forser gebouwde waterjuffers. Controle van de hierboven genoemde detailkenmerken moet daarna plaatsvinden, omdat alléén zichtwaarnemingen, geen betrouwbare determinatie opleveren.

LEVENSWIJZE

In Nederland verschijnt *Cercion* in de tweede helft van juni met als optimale vliegperiode eind juli, begin augustus. *Cercion* mannetjes bezetten een territorium waarin ze, vaak zittend in een typische houding (fig. 3), wachten op de komst van een wijfje. Vanuit dit territorium reageren ze ook op andere mannetjes of andere libellessoorten. Wanneer een wijfje een territorium binnenvliegt wordt ze direct door het mannetje met zijn cerci gegrepen. Meestal volgt hierna de copulatie (HEYMER, 1973). Na de copulatie vliegen de dieren, vaak na een korte rustperiode, naar het water voor de eiafzetting. De

Figuur 1. *Cercion lindenii*, mannetje. Let op de grote appendices superiores en de speervormig zwarte figuren op de segmenten drie tot en met zes van het achterlijf. Schinveldse Bossen, 31-7-1988. Foto: J. Hermans.

Figuur 2. Veldkenmerken *Cercion lindenii*:
 A: bovenzijde mannetje naar exemplaar uit Schinveld. Segment twee van het achterlijf draagt de 'beker'figuur.
 B: bovenzijde wijfje, naar exemplaar uit afgraving "Long Beach", kreis Viersen (Duitsl.)
 C: detail appendices superiores, mannetje, boven- en zijaanzicht.
 D: detail achterrand prothorax, wijfje.

eiafzetting wordt in de bekende tandemhouding uitgevoerd. Een enkele keer zet een wijfje ook alleen de eitjes af (HEYMER, 1973; UTZERI *et al.*, 1983). Tijdens de eiafzetting verdwijnt het wijfje vaak geheel onder water. Indien het mannetje echter te nat dreigt te worden, tilt hij het wijfje weer meer omhoog. De eitjes worden afgezet op allerlei submerse waterplanten. Over de ontwikkeling van de eitjes is nauwelijks iets bekend.

VERSPREIDING IN EUROPA

Volgens QUENTIN (1960) is *Cercion* een mediterrane soort. GEIJSKES & VAN TOL (1983) spreken van west-mediterraan. *Cercion* is rondom de Middellandse Zee inderdaad nogal wijd verspreid. Ze is algemeen langs de Franse Riviera (DOMMANGET, 1987), gewoon in geheel Italië (CONCI & NIELSEN, 1956) en eveneens present in Spanje, Portugal, Noord-Afrika en de Balkan. Ook komt ze voor van Klein-Azië tot in de Kaukasus (ASKEW, 1988; fig. 4).

In West-Europa is ze te vinden in het grootste deel van Frankrijk (DOMMANGET, 1987), verder meer lokaal in België en Luxemburg (MICHIELS *et al.*, 1986) en Nederland (GEIJSKES & VAN TOL, 1983).

In West-Duitsland komt *Cercion* algemeen voor in het zuidelijke Boven-Rijn gebied (BUCHWALD *et al.*, 1984) en tevens in de zijdalén van de Rijn (KIKILLUS & WEITZEL, 1981). Bekend is ook dat *Cercion* als zwerver buiten haar eigenlijke verspreidingsgebied kan worden aangetroffen. Voorbeelden zijn o.a. Münster (RUDOLPH, 1976) en Württemberg (SIEDLE & SPÄTH, 1987). Soms kan ze zich dan, begunstigd door warme zomers, tijdelijk handhaven. Ook in de D.D.R. komt deze waterjuffer voor (BEUTLER, 1982, 1985). Ten opzichte van het meer gesloten zuidelijk- en westelijk areaal is er in de D.D.R. sprake van een geïsoleerd voorkomen. Volgens BEUTLER (1985) en LOHMANN (1980) zijn de populaties in de D.D.R. (Oost-Brandenburg) te beschouwen als ijsijdrelicten. BEUTLER (1985) is zelfs de mening toegedaan dat *Cercion* in Oost-Brandenburg behoort tot een aparte ondersoort nl. *Cercion lindenii* subsp. *lacustre*. In Zwitserland komt *Cercion* vooral ten noorden van de Alpen voor, met name in de klimatologisch gunstiger gelegen streken en verder in het kanton Ticino (MAIBACH & MEIER, 1987). Uit Oostenrijk zijn slechts drie vindplaatsen bekend (ASKEW, 1988).

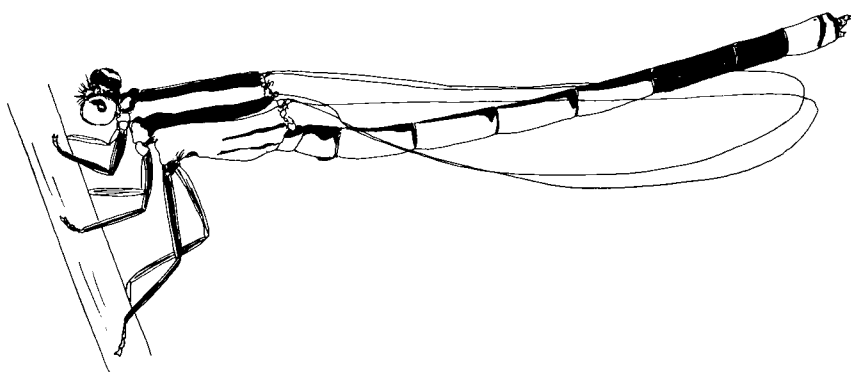
CERCION IN NEDERLAND

Het verspreidingskaartje van *Cercion lindenii* in GEIJSKES & VAN TOL (1983) vermeldt in totaal zes vindplaatsen. Verder blijkt uit dit kaartje dat de waarnemingen vooral afkomstig zijn uit de provincies Noord-Brabant en Limburg. Slechts één waarneming is uit Gelderland (Apeldoorn, 1907!). Voor na 1950 zijn maar twee vindplaatsen op het kaartje aangegeven namelijk Oisterwijk en Best. Recente waarnemingen uit Noord-Brabant door M. Wasscher (Libellencontactblad 1982-1988) hebben betrekking op Eindhoven en Nuenen. De drie recente waarnemingen uit Limburg worden hieronder nader besproken. Na 1980 is *Cercion lindenii* in Nederland slechts bekend van vier verschillende lokaties. (fig. 5, de twee Brabantse vindplaatsen liggen in een ElShok!). Ze bereikt in Nederland in de zuidelijke provincies de noordgrens van haar Westeuropese areaal.

CERCION IN LIMBURG

Vóór 1950 is *Cercion* in Limburg maar tweemaal gevonden. LIEFTINCK (1925) noemt een wijfje uit de Hamert (Pikmeuwewater, 1922), gem. Arcen; GEIJSKES vond op 27 juni 1926 een mannetje bij kasteel Schaloen, gem. Valkenburg. Het gaat hier duidelijk om zwervende exemplaren. De eerste waarneming van *Cercion* na 1950 is verricht door R. van Diggelen en H. Neeling. Zij zagen op 6 juli 1975 langs de Geul bij de Heimangroeven een mannetje en een wijfje. Ook hier gaat het om zwervers, daar latere observaties in dit gebied geen exemplaren van *Cercion* meer hebben kunnen bevestigen.

Na 1980 zijn er voor Limburg weer twee nieuwe gebieden te noemen, waar *Cercion* mogelijk (tijdelijk) kleine populaties kan vormen. Het eerste gebied ligt bij Born en wordt de Rollen genoemd. In de Rollen liggen een aantal grotere en kleinere plassen, die zijn ontstaan door het winnen van leem. Tussen de plassen liggen vrij brede leemrichels. Het gebied rondom de plassen is begroeid met een dicht struweel van o.a. wilgen en elzen. Alleen de zuidoostelijk geëxponeerde oever bij de grote plas is vrij van struweel en boomopslag. Langs de oever groeien bramen en hoog opschietende kruiden zoals Boerenwormkruid (*Tanacetum vulgare*), Akkerdistel (*Cirsium arvense*) en Koninginnekruid (*Eupatorium canna-*

Figuur 3. Typisch wacht (zit) houding van een mannetje in zijn territorium. Tekening naar dia uit Schinveld.

binum). Op 16 augustus 1985 werd in een van de braamstruwelen langs de oever één mannetje van *Cercion* ontdekt, dat hier tesamen met *Enallagma cyathigerum* rondvloog. Ook in juli 1986 werden nog twee mannetjes gezien. Begin 1987 bleek de watervegetatie van Waterranonkel (*Ranunculus peltatus*), Schedefonteinkruid (*Potamogeton pectinatus*) en Veenwortel (*Polygonum amphibium*) door hengelaars te zijn verwijderd. Het geschikte substraat voor de eiafzetting van de libellen was daardoor in een keer verdwenen. In 1987 en 1988 werd *Cercion lindenii* in de Rollen niet meer waargenomen.

De tweede vindplaats van *Cercion* is gelegen in de Schinveldse Bossen (zie ook KRÜNER *et al.*, 1987, 1988). *Cercion lindenii* komt in dit gebied langs een plas voor, die ook is ontstaan door leemaafgravingen. Op 3 juli 1986 werden de eerste exemplaren gesignaleerd. *Cercion* vliegt hier uitsluitend langs de noordwestelijk gelegen oeverzone.

De oever is hier vrij kaal en begroeid met een typische pioniervegetatie, waarin Pitrus (*Juncus effusus*) domineert. Langs de oever groeit ook Grote lisdodde (*Typha latifolia*) (fig. 6).

In het water is een goed ontwikkelde vegetatie aanwezig van Smalle waterpest (*Elodea nuttallii*) Schedefonteinkruid en Aarvederkruid (*Myriophyllum spicatum*). De oever met de pioniervegetatie gaat vrij plotseling over in de zone met open water. *Cercion* vliegt vooral in de Pitrusgordel. Maximaal werden vijf mannetjes waargenomen en konden tot nu toe geen wijfjes worden ontdekt. Alhoewel ook deze leemplas door recreanten actief wordt bezocht, wordt er niet gehengeld. Daardoor blijft de submerse watervegetatie intact en ziet de toekomst er voor *Cercion* hier rooskleuriger uit.

HET CERCION-BIOTOOP IN NEDERLAND

Cercion lindenii wordt door GEIJSKES & VAN TOL (1983) o.a. een karakteristieke rheofiele soort van beken genoemd.

Op grond van onze huidige kennis van de Nederlandse *Cercion*-biotopen kan men met recht vraagtekens plaatsen bij deze bewering. Praktisch alle vondsten van *Cercion* na 1980 hebben betrekking op stilstaande wateren. Het gaat over plassen ontstaan tengevolge van zand- of leemaafgravingen. Hiertoe behoren de beide Limburgse vindplaatsen en eveneens de lokatie ten zuidoosten

van Nuenen (med. M. Wasscher in het Libellencontactblad 1982). Verder is *Cercion* uit Noord-Brabant nog bekend van een zwaaiikom in het Eindhovens kanaal. Deze laatste lokatie is mogelijk verantwoordelijk voor de lelijke Nederlandse naam die *Cercion* heeft gekregen: de Kanaaljuffer?! Het merendeel van de Brabantse- en Limburgse biotopen komt overeen met de biotoopomschrijvingen uit de recente buitenlandse literatuur.

MAIBACH & MEIER (1987), BEUTLER (1982), NIEHUIS (1984) en DOMMANGET (1987) noemen als typische biotopen voor *Cercion*, grote vijvers of baggerplassen met een goed ontwikkelde drijfblad- en onderwatervegetatie.

Cercion lindenii is volgens mij dan ook geen karakteristiek fauna-element van beken maar juist wel van grote afgesloten mesotrofe wateren tesamen met libellen zoals *Gomphus pulchellus* en *Erythromma viridulum*. Het is daarom noodzakelijk om tijdens libellen-inventarisaties van grote plassen en leemputten in het zuiden van Nederland speciaal te letten op de aanwezigheid van *Cercion lindenii*. De recente uitbreidingen van deze soort in het aan Midden-Limburg grenzende Nordrhein-Westfalen (JÖDICKE *et al.*, 1989) geven daartoe alle aanleiding.

Figuur 4. Areaalkaartje van *Cercion lindenii*.

Samengesteld op grond van de in de tekst genoemde publikaties bij het hoofdstukje 'Verspreiding in Europa'.